

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1997 m. vasario mėn. 15 d. / February 15, 1997

Nr. 33(7)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Vasario šešioliktosios Signatarui

Plunksnos, su kuria tu pasirašęs,
Jokiame muziejų nerandu,
Tik matau tavas raides mažąsias
Dideles tarp amžinybės valandų.

Lenkiamės prie Signataro kapo —
Praeities ir dabarties ryšys.
Tik ant naujo, tuščio, balto lapo
Ką rašysime ir kas pasirašys?

Bėgs vėl metai, ir laikai mainysis.
Blunka net ryškiausioji spalva.
Tik palieka tavo parašas didysis —
Lietuva.

Kazys Bradūnas

Anuomet...

Vasario šešioliktosios šventės išvakarėse mūsų mintys grįžta į labai pavojingus 1918-us metus. Vokiečių grandioziniai planai karo mašina sumaltį Angliją, Prancūziją ir Rusiją Vakaruose labai nesiseka. Malimo mašina — apkasų karas — mala ir jaunus vokiečius, ne tik jaunus anglius ir prancūzus. Amerikos įstojimas į karą reiškia, kad Vakarų fronte pralaimėjimas Vokietijai jau garantuotas, nes Amerika yra jaunas raumeningas industrinis milžinas. Jūros blokada skaudžiai atsiliepia Vokietijai. Gresia badas.

Taip, kaip Vakarų frontas neša tik grėsmę Vokietijai, taip Rytų frontas tik pilnas žavių galimybių. Jau seniai vokiečiai galvoja apie Rusiją kaip milžiną molinėmis kojomis. Šiuo metu šis milžinas kritęs ir Rusijos imperija yra mirties konvulsijose. Caro nebėra — jis nuverstas vokiečių agento. Nėra nei demokratiškai išrinktos Dūmos — jos atstovai išvaikyti jūros pės-

tininkų durtuvais, o tas nuožmios jėgos pučas bus vadinamas Didžiuoju Spaliu. Šiuo metu dar nėra aišku, kaip atrodys buvusios Rusijos imperijos plotai. Vokiečiams atrodo, kad čia yra vienkartinė galimybė įvykdyti jau tiek metų svajotą pletimąsi į Rytus. Rusijos imperijai trupant reikia skubiai sucementuoti naujas politines struktūras, kurios Vokietijos globoje augtų ir plėstų Vokietijos įtaką Rytų Europoje.

Lietuvai viename tokių vokiškų scenarijų atveičiai yra skiriama tilto rolė į vokišką Kurland valstybę. Vokiečiai siekia mažos Lietuvos, kuri tiesiasi į šiaurę nuo Kauno. Vilnius šiai mažyčiai Lietuvai nepriklauso, nes Vilnius atneša lenkų įtaką Lietuvai. Vokiečiai nori mažytės ramių ūkininkų Lietuvos, kurie, neturėdami polinkų politikai, dėkingai priimtų Vokietijos vadovavimą pasaulio valstybių bendruomenėje.

Šitos mintys įgyvendinamos.

Štai gruodžio 11-ąją skelbiama Lietuvos nepriklausomybė, o akte akcentuojami draugiški Lietuvos ryšiai su Vokietija. Kunigaikštis Urachas jau mokosi lietuviškai besirušdamas Mindaugo Antrojo karaliaus vainiko. Lietuvos Taryba atrodo elgiasi racionaliai, susitaikiusi su mintimi, kad bus šokama pagal Berlyno grojamą muziką.

Šioje vietoje labai įdomūs vieno aukšto vokiečio pareigūno Lietuvoje atsiminimai. Jis į Lietuvos Tarybos narius žiūri kaip į lunatikus su absurdiškom pretenzijom Lietuvos ateičiai. Pareigūnai atrodo, kad nei Vokietijos kancleris, nei pats kaizeris nesupranta, kas čia Lietuvoje dedasi. Pavyzdžiui, Berlynas pripažįsta Lietuvos valstybę pagal gruodžio 11-osios deklaraciją, o Lietuvos Taryba prima tai kaip vasario 16-osios deklaracijos pripažinimą. Šitam aukštas pareigas einančiam vokiečiui atrodo, kad lietuviai žaidžia labai pavojingą žaidimą. Lietuviai elgiasi, lyg jie jau turėtų valstybę, o tai tik jų laki vaizduotė. Tai, aišku, primena ir dabartinio Lietuvos atgimimo dienas: štai tik keliems mėnesiams praėjus po sausio 13-osios žudynių Vilniuje Amerikon atvyksta Vytautas Landsbergis, kurį sutinkame kaip nepriklausomos Lietuvos prezidentą. Lietuviškas politinis akiplėšiškumas Maskvos pareigūnams tuo metu užima zadą: jie net nesiteikia pasauliui paaiškinti, kad nepriklausomos Lietuvos iš viso nėra. Tačiau ir tada, ir dabar lietuviams buvo labai naudinga vaidinti politinius idiotus. Kiek tada ir dabar buvo politinių išminčių, kurie lietuviams aiškino, kad nesvarbu, kiek jie stengsis, nepriklausomos Lietuvos nebus. O buvo ir tada, o yra ir dabar.

Ir Vasario šešioliktąją galėtume visi lietuviai atsiesti ir sau pasakyti: Lietuvos nepriklausomybė atėjo mūsų pačių dėka. Buvo progos, bet tas progas mes patys išnaudojome. Kaip progas galima neišnaudoti, labai akivaizdžiai šiandien galime matyti Gudijoje, kurioje kolonistai atmetė galimybes gaudyti valstybę. Idėjinis šimtmečio pradžios fonas nebuvo palankus mažoms valstybėms.

(Nukelta į 4 psl.)

Senujų lietuviškų knygų rinkinys Čikagoje

GEDRIUS SUBAČIUS

Pirmą kartą apsilankęs Čikagos Newberry bibliotekoje buvau mieliai nustebintas nemažos senujų lietuviškų knygų kolekcijos. Alės Kėželiėnės iniciatyva nuvykę tartinis dėl galimybės paminėti Martyno Mažvydo pirmosios lietuviškosios knygos 450-ųjų metų jubiliejų — Lietuviškosios knygos metus — susipažinome su bibliotekos mokslo darbuotojais dr. Paul Gehl ir Mary Janzen, o jie maloniai supažindino mus su Newberry rinkiniais.

1901 metais privati Newberry biblioteka Čikagoje įsigijo milžinišką princo Louis-Lucien Bonaparte knygų kolekciją, sudariusią per 15 tūkstančių tomų. Rinkinys buvo parduotas praėjus vienuolikai metų po savininko mirties ir, kaip viename savo straipsnyje spėjo Eric P. Hamp, dalis knygų prieš patekdamos į Newberry galėjusios pradingti nežinomomis kryptimis (Eric P. Hamp, „On Bonaparte and Neogrammarians as Field Workers“, *Studies in the History of Linguistics: Tradition and Paradigms*, 1974, p. 391). Vis dėlto Bonaparte knygų didžiulia buvo nupirkti Newberry bibliotekos, o tarp jų, kaip matyti iš Victor Collins kolekcijos pardavimo metu sudaryto preliminarus *Attempt at a Catalogue*, iki šiol vienintelio spausdinto, yra ir 66 lietuviškos knygos bei kiti leidiniai, sunumeruoti nuo 13,421 iki 13,486 numerio.

Princas Bonaparte buvo kalbininkas mėgėjas, susidomėjęs įvairiausiomis Europos kalbomis. Anksčiau jam buvo rūpėję ir ropilai, yra skaitęs pranešimą net apie gyvųjų chemiją (1843), tačiau, kaip pavadina Hamp — iš herpetologo Bonaparte pavirto dialektologu. Jo ypatinga aistra tapo baskų kalba, San Marzano albanų tarmė Italijoje, taip pat įvairių Europos kalbų leksikos lyginimas, pavyzdžiui, su vynu susijusių pavadinimų lotynų kalboje ir vadinamuosiuose neolotynų dialektuose, taip pat Europos roplių pavadinimų gyvosiose neolotynų kalbose. Tokiems žodžių rinkiniams ir sugretinimams princui turėjo rūpėti rinkti ir lietuviškas knygas.

Apskritai Newberry bibliotekos Bonaparte kolekcija, Hamp'o žodžiais, tėra vienintelis visame Vakarų pusrutulyje tokio pobūdžio, t.y. prieš 1900 metus leistų lingvistinių knygų, rinkinys. Todėl suprantama, kodėl princo kolekcijoje, pavyzdžiui, nemaža lietuviškų gramatikų. Jis buvo surinkęs beveik visas Mažosios Lietuvos lietuvių kalbą aprašančias gramatikas: 1-2. Danieliaus Kleino (1653 ir 1654), 3. Vilhelmo Hacks'o (1730), 4. Pilypo Ruigio (1745), 5. Gotfrydo Ostermeyerio (1791), 6. Kristijono Milkaus (1800), 7. Augusto Schleicherio (1856-1857), 8. Frydricho Kuršaičio (1876). Jei būtų sugebėjęs įsigyti ir Kristupo Sapūno bei Teofilio Schultzo gramatiką (1673), Bonaparte Rytų Prūsijos lietuviškų gramatikų kolekcija būtų buvusi lyg ir pilna.

Džiugėsį kelia ir puiki knygų kokybė. Vartydamas gerai išsilaisčiusius Kleino pirmųjų 1653 ir 1654 metais spausdintų lietuvių kalbos gramatikų lapus, nejučia

prisimenu a.a. dr. Kazimiero Eigmino pasakojimą, kaip Lietuvoje 1957 metais buvo rengiamasi leisti fotografinių tų pačių Kleino gramatikų leidimą. Neradus pakankamai gerai išsilaisčiusių egzempliorių Lietuvoje, tada dar jaunas Eigminas buvo išsiųstas į Peterburgą (tuo metu vadintą Leningradu) iš bibliotekos parvežti fotografuoti paskolintą egzempliorių. Prigrasintas, kad jo vežama knyga vertesnė negu milijonas rublių, Eigminas, prisitaisęs knygą prie savęs, visą kelią namo traukinyje negalėjęs sudėti bluosto — iš baimės ir atsakomybės... O Newberry bibliotekos egzempliorius švagdža naujumu, tarsi būtų ką tik atvežtas iš spaustuvių, tarsi išvengęs pusketvirtą šimtmečio tarpinio negailestingo prisilietimo. Tačiau tuometiniai knygos fotografojai vargu ar galėjo tai žinoti...

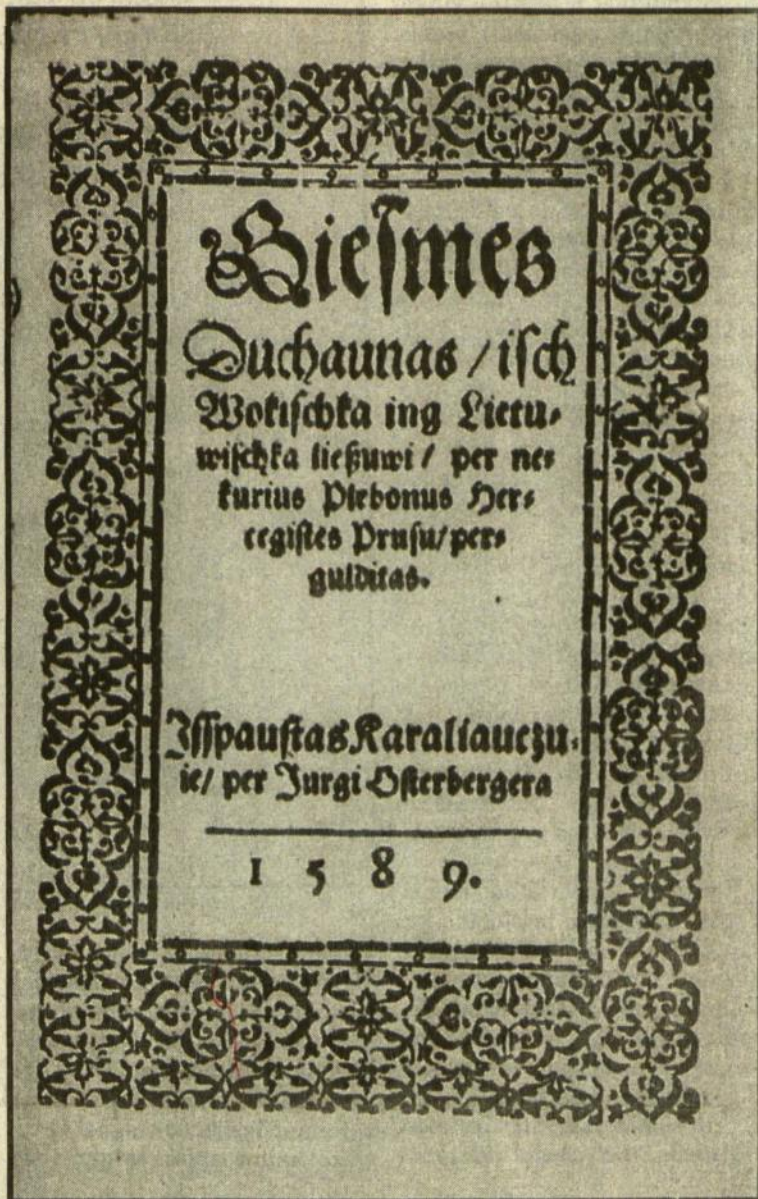
Kitų lietuviškų knygų būklė taip pat gera, Newberry bibliotekoje senosioms knygoms saugoti sudarytas specialus mikroklimatas. Ne tik saugyklose, bet net senujų spaudinių skaitykloje palaikomas toks pats klimatas — tai ypač pajunti karštą vasaros dieną, kai atėjus į biblioteką trumparankoviais marškiniais, nejučia imi gailėtis, kad nepasiečiau šilto megztinio. Rūpinamasi bibliotekos fondais, skaitytojai turi prie to taikytis.

Taip pat svarbus ir princo Rytų Prūsijos lietuviškų žodynų rinkinys: 1. Hacko (1730), 2. Ruigio (1747), 3. Milkaus (1800), 4. Ferdinando Nesselmanno (1851), 5. Kuršaičio (1870-1874). Tokie tuo metu moderniausi žodynai Londone gyvenusiam princui turėjo būti puikus lietuvių kalbos leksikos šaltinis.

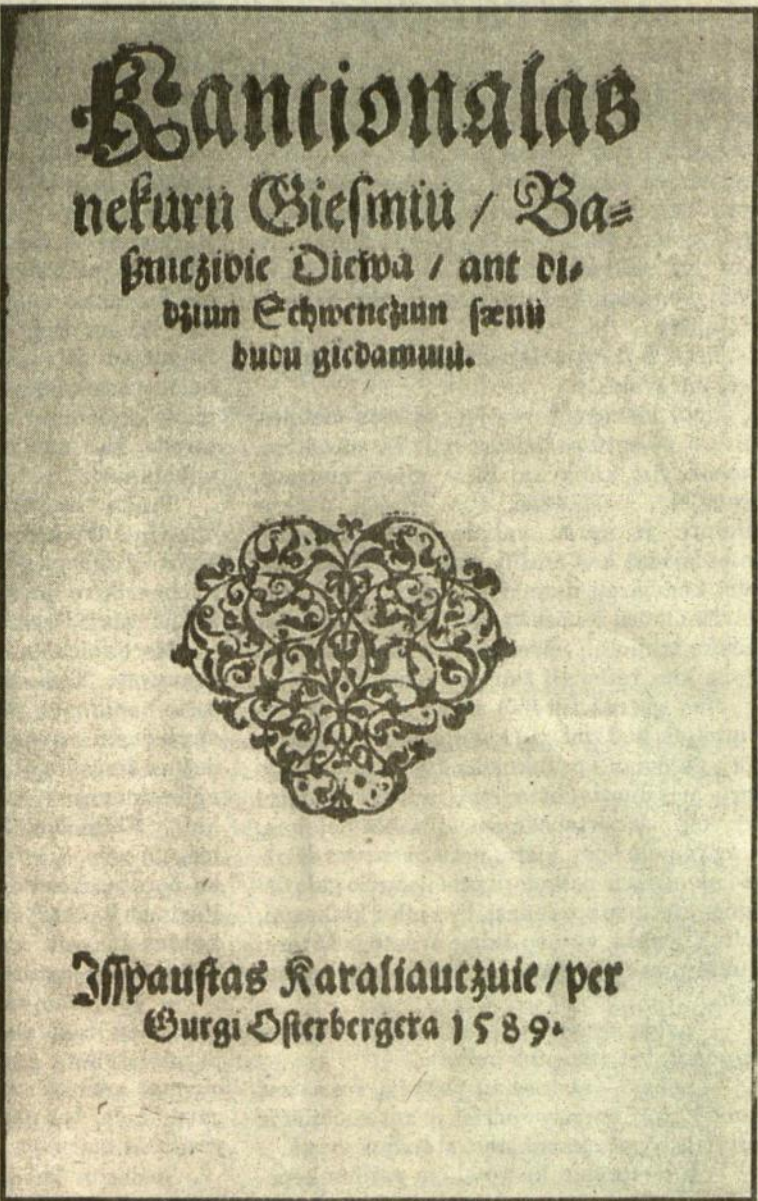
Iš kitų senesnių lietuviškų rinkinio knygų galima paminėti 18 amžiaus 1751 metais išleista Giesmju-Knygos (su Jokūbo Quando pratarne). Tačiau matyti, kad tarp nekalbinių knygų vyrauja leistos Karaliaučiuje, Tilžėje ir Vilniuje 19-ame amžiuje (elementoriai, religinės knygelės), tačiau ankstesnių amžių tokių leidinių nėra. Matyt, Bonaparte visų pirma stengėsi susikompaktuoti visas — senas ir naujas — lietuvių kalbą aprašančias knygas, o pačios kalbos tekstų pavyzdžių jam pakakė iš naujesnių savo amžiaus knygų; nematyti, kad jis būtų turėjęs tikslą rinkti senus lietuviškus tekstus. Ką gi, tai kalbininko biblioteka.

Gera išsaugotos ir nekalbinės knygos, daugumas jų taip pat neprarusios naujumo spindesio. Štai Jeronimo Račkausko knyga *Wadowas i Dangu* (1857), arba *Griesznikas priverstas metawoties* (1860), arba Vincento Juzumo *Szwentas Izidorius artojas* (1854) — tebėra nesukarpytais puslapiais. Tad ne tik princas Louis-Lucien Bonaparte, bet ir niekas kitas kol kas nestudijavo šių knygų; Newberry bibliotekoje jos saugiai telabaukia savo tyrėjų.

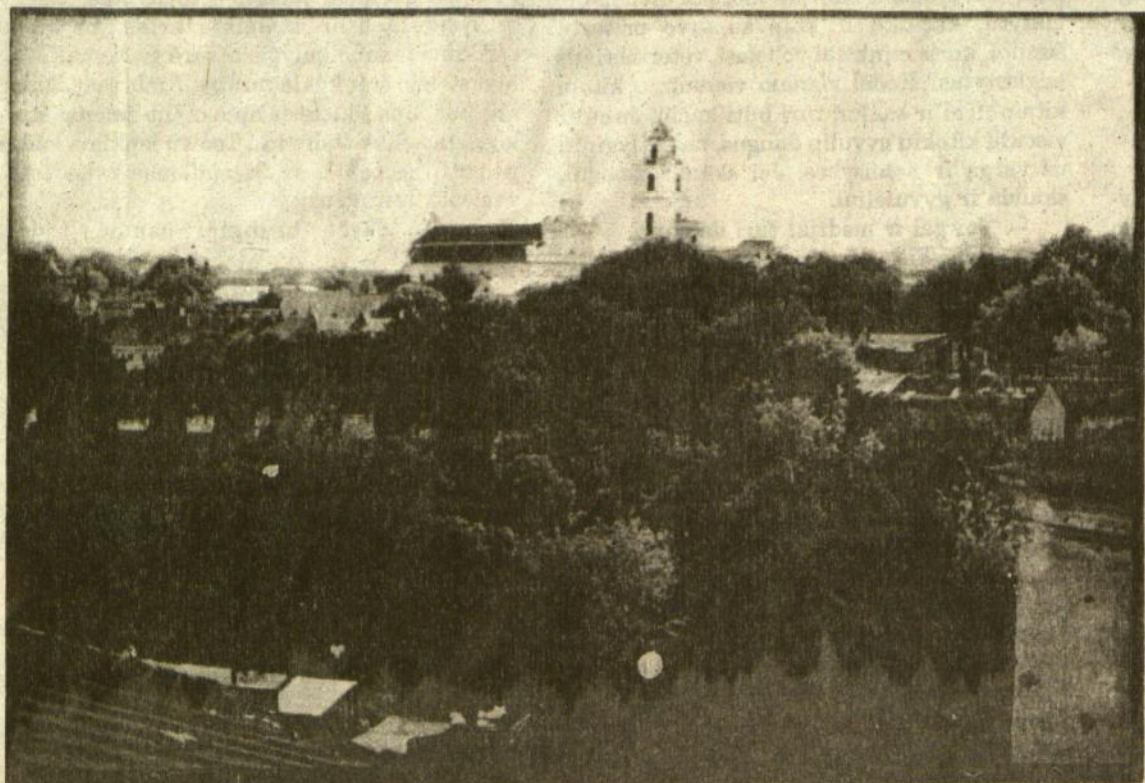
Kaip minėta, 1997-ieji paskelbti lietuviškos knygos metais. Newberry biblioteka, nors ir neturinti Martyno Mažvydo knygų originalų, tačiau yra įsigijusi nemažą naujai Lietuvoje perspausdintų Mažvydo tekstų ir kitų leidinių, susijusių su jo vardu.

Jonas Bretkūnas, GIESMES DUCHAUNAS... Karaliaučius, 1589, Labguvos, vėliau Karaliaučiaus lietuviškos parapijos kunigo Jono Bretkūno sudarytame giesmyne yra 76 giesmės. Daugiausia jų paimta iš Martyno Mažvydo giesmyno. Vienintelis šios knygos egzempliorius saugomas Uppsala universiteto bibliotekoje, Švedijoje, Lietuvos bibliotekose — fotokopijos ir mikrofilmai.

Jonas Bretkūnas, KANCIONALAS NEKURU GIESMIU... Karaliaučius, 1589. Giesmių rinkinys, sudarytas iš septyniolikos Martyno Mažvydo giesmyno tekstų.

Vilnius

Vilniaus Kelero nuotrauka

Biblioteka maloniai sutiko priimti JAV Lietuvių Bendruomenės Mažvydo katekizmo minėjimo komiteto kvietimą šių metų spalio 25 dieną 11 valandą ryto atidaryti parodą, skirtą pirmosios lietuviškos knygos jubiliejui, ir

per atidarymą surengti profesoriaus iš Michigan'o universiteto dr. Leono Gerulaičio paskaitą. Šitaip tokia svarbi lietuviams data tampa svarbi ir platesnei daugiautei Čikagos visuomeinei.

Iš dangaus nusileidęs Vaižgantas

PRANAS VISVYDAS

Kur kas liesnesis nei buvo. Matyt, danguje dieta. Juoda su-tana, apvaliu „katiliuku“ ant galvos, su lazdele. Kunigiškas, bet pilnas gyvastijos energijos mintims ir jausmams reikšti. Ir sėdi, ir stovi, tai parpuola ant kelių... Perdėm žodingas. Taiklių pasakymų, net ir leistinių vulgarbių nelaiko paslėpęs kišenėje. Kas glūdi viduje, tampa kalba, kuri byloja jo mylimiems lietuviams. Tiek savo, tiek ir jų ydas galima papeikti, pabarti, pajaukti. Pykti. Patiks, nepatiks. Šitoks kalbėjimas lietuviams būtinas.

Jo atidžiai klausėsi Los Angeles lietuviai vasario 1 dieną, Ferdinandui Jakšiui vaidinant Kosto Ostrausko monodramą „Vaižgantas“. Šis maždaug 45 minutes (be pertraukos) užtrukęs monologas yra sudarytas iš Juozo Tumo-Vaižganto įvairių raštų, laišku ištraukų, atsiminimų, kitų žmonių atpasakojimų. Dauguma temų didžiai aktualios ir nūdieniam Lietuvos gyvenime. Čia Ostrauskas parodo savo kompozicinį igūdį – šitaip sureisti Vaižgantą scenai. O vaidybiškai įkūnyti daugialypio, judraus personažo niuansus reikia ypatingų aktoriškų gabumų bei geros atminties. Šio labo Ferdinandui Jakšiui nestigo. Jo išraiškia vaidybą auditorija įvertino atsi-stojimu.

Vis dėlto spektaklio meniškumą, manyčiau, prislopino kai kurie sceniniai nepritekliai. Susidarė striukumo įspūdis. Tarsi Los Angeles Dramos sambūris, įsipareigojęs net vargingai knistis, kad plūduriuodamas išsilaikytų gyvenime. Nebuvau gerų laumių nužūrėtas, neišsirikau laimingos žmonos, todėl korėmės abu iš dienos dienos lyg uolomis laipiodami, vargdami ir džiaugdamiesi, kad randame vietelę kojomis atsispirti.

Bet šįkart švystelėjo ir žiba. Žiba sėkmė lyg vaškinė žvakė.

Ilgai ieškojome ramios, taikios vietelės, kurion pajęgtume įsisprauti. Ir suradome. Beveik visi kaimynai buvo mūsų amžiaus, draugiški, paslaugūs, vos pradėjė vaikų auginti. Ir mudu vakare glaudžiai susišnibždėjome, kad amžius jau verčia žvalgytis, kurį kambarelių namuose reikėtų skirti ateisiančiai mūsų šeimos kartai. Tik turėtume dar menką truputėlį uždelsti, visai menkutį, kol vieną kitą reikalėlių šalin pratinisime.

Nuo gatvės turėjau išmūryti du ar tris laiptelius, kad žmonai, kai ateis rimtas metas, būtų patogiau apsimušti kojas iki namelio durų prikilnoti. Šeštadienį rausiau pamatui griovelį, neatstebėdamas aplinkos palaima. Nors žemėlė buvo kieta, nors kastuvus džerskė į akmenis ir nelindo, o prie liežuvio galo dėl žemės kietumo spraudėsi, lipo piktai keiksmams, aplink, atrodė, vyravo didelė šventė ir aš tarsi laukiau, kada iš mano griovelio vargonai sugaus.

— Labas rytas! – išgirdau. Tai buvo ne vargonai, bet žmogaus balsas.
— Labas! – atsitiesiau. Gatvėje, vos ne ant mano kulnų, stovėjo apdriksęs automobilis ir šalimais stypčiojo aukštas, stambus vyras.
— Su paprastu kastuvu čia galima kepenis atsidaužyti, – mostelėjo ranka į mano prakrapštytą duobelę. – Turiu mechanizuotą kalną, bus kitoks darbas. Palauk, aš tuoj grįšiu.
Pasakė lyg senam pažįstamam, ant laukiančio automobilio sėdynės pirma užklojo savo apatinę dalį, tada įtraukė kojas ir nugirgždėjo. Mačiau, kad kryžgatvį kryptelėjo dešinėn ir dingo. Ten kėtojosi susipynę brūzgynai, viską slėpdami. Vėl pabandžiau kastuvą, bet kur tau! Iškrapščiau tik žiupnelį stambaus žvyro. Pažvelgiau į tą raizgyną, tikė-

Kostas OSTRAUSKAS VAIŽGANTAS monodrama

Vaižganto vaidmenyje-
aktorių **FERDINANDAS JAKŠYS**

1997

kaupą Lietuvoje naudotos režisūros nuorodų. Tačiau Los Angeles lietuvių parapijos scenoje jų beveik nebuvo matyti. Nepasinaudota nei minimaliais apšvietimo efektais. Nesigirdėjo nei tekstą paremiančios muzikos, nei lietuviško kaimo aplinkos garsų. Ir

pačios dekoracinės priemonės – tie keli prieš užuolaidą priekyje sustatyti rakandai – atrodė nejaukiai: primindami ne kunigo-rašytojo kambarį, bet skurdų benamių viešbučio kampaną. Kitas dalykas – tai tas Jakšio kalbėjimo tempas. Vietomis buvo

šnekama per sparčiai. O tarpais – sėdint ir medituojant fotelyje – per tyliai. Kelios moterys, su gera klausa, sėdėjusios ar ne ketvirtoje eilėje, man pasakė daug ko neišgirdusios. O ką sakyti apie tuos vyresniuosius, kurie klausėsi iš atokesnių vietų. Mūsųose tai yra aktualio rengėjo negalia – nesugebėjimas ar tiesiog nenoras pasirūpinti ištobulintais mikrofonais. Jei toks Bill Cosby šneka didžiulei auditorijai tik per mikrofoną, kad salėje 98 nuošimčiai bent viską išgirstų, tai kodėl Ferdinandas Jakšys, Vaižganto mintis tyliai sakdamas, negalėjo pasinaudoti gar-sine elektronika. Nenaudojo, nes nebuvo.

Dar vienas skatikas. Tai programos dviejų lapų lankstinukas. Gražus – ką ir bepasakyti – su sėdinčio, šuniuką Kauką glostančio Juozo Tumo nuotrauka, su Stasio Krasausko grafikos vaizdu, su Vaižganto – rašytojo-piliečio charakteristika čia trumpintai išspausdintame Aldonos Vaitiekūnienės rašinyje. Vis kas vietoj. O kur svarbioji informacija? Nėra nei sakinio apie dramaturgą Kostą Ostrauską. Nei pastraipėlės apie Vilniaus Jaunimo teatro aktorių Ferdinandą Jakšį, kuris, kaip ir Vaižgantas, yra kilęs iš Švedasų valsčiaus. Ničnieko nei apie šios monodramos pastatymus Lietuvoje. Buvo senokai rašyta *Draugo* kultūriniame priede (1995.6.10), bet juk tik retas skaitė. Viena paguoda: svečiai iš pradžios keliais sakiniiais pristatė Dramos sambūrio aktorius Aloyzas Pečiulis.

Minėti nepritekliai, manding, nesudarko bendro turinio įspūdžio, kurį žiūrovams paliko Vaižganto asmenybė, taip jautriai atkurta Ferdinando Jakšio.

„Pagerbkime rašytoją jo paties raštais“

ALDONA VAITIEKŪNIENĖ

Rašytojus dažniausiai pagerbiame suakutintomis progomis. Pagerbiame gražiais žodžiais, muzika, montažais. Yra ir kitų pagarbos būdų. Vaižgantas vertino skandinavus, pagerbiančius rašytojus jų pačių raštais. Jis kvietė taip pagerbti Joną Basanavičių, ir ginkdie lietuviškai nesivėluojant, „bent keliomis dešimtimis ar net šimtais metų“. Cituoti žodžiai iš Vaižganto *Raštų* (K.-V., 1922, p. 97).

Pasiguodžiame, kad stoka vaižgantiškos dvasios. Jos visuomeni nepadalysime paketais (kaip humanitarinės paramos). Ta dvasia irgi raštuose. Kita vertus, ar tebekalba Vaižganto tekstai? Ar jie turi ką pasakyti 20-ojo ir 21-ojo amžių sandūros žmogui? Ar turi kur prisiglausti vaižgantiškoji dvasia? Ir ką pasakytų Vaižgantas tiems, kurie turėtų devyniolika rašytojo *Raštų* tomų arba numatomų išleisti trisdešimt?

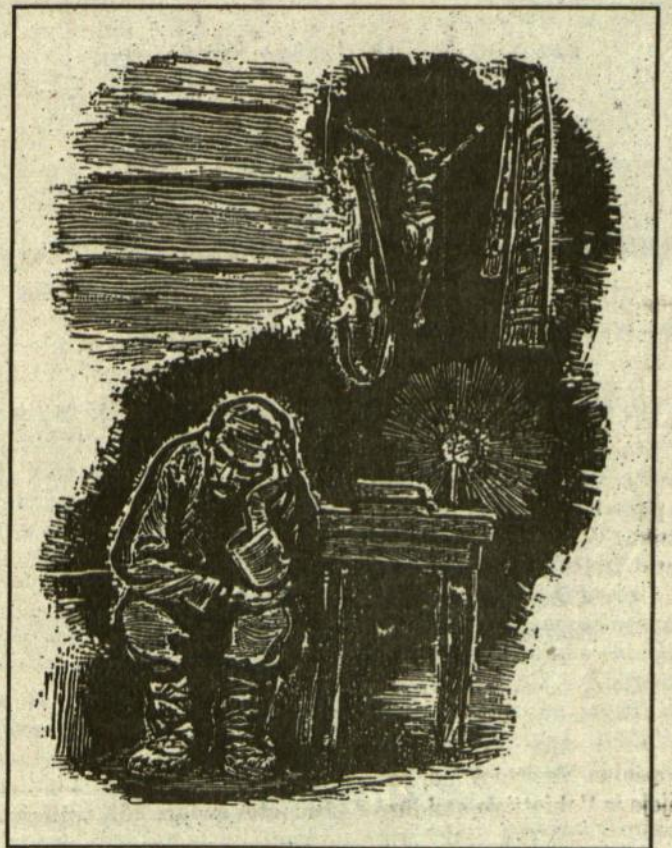
Vaižganto grožinė kūryba, matyt, nebūtų didelė naujiena. Iš epizodinių leidinių į tautos atmintį įstrigo ne vienas jo „pragiedrulis“ ir tapo lietuviškojo mentaliteto, tautinio charakterio ženklu, tautai ir žmogui kanonu: reikia gamtos ir tautinės dirvos, tradicijų, iprasminančių ir saugojančių vertybes. Reikia žmogui laimės. O žmogiškoji esmė itin pastovi, ją mažai keičia istorijos raida ir skersvėjai. Žmogų valdo žmogiškosios esmės įstatymai. Vaižganto dailiosios kūrybos tekstai šiandienos kontekste kalbėtų apie tai, kad vargu ar gali paveikti tuos įstatymus tarp-tautinės programos, išmoktos

svetimos kalbos. Pakanka kelių gimtosios kalbos žodžių, kartais nė žodžių nereikia (Mykoliukui, Severiutei, Napaliui, Jonui, Anel-jai). Žmogus turi teisę į savąją dvasios užuobėgą. Tai gal ir būtų Vaižganto grožinės kūrybos reikšmės, artimos dirgliam, civilizacijos spindesio ir skurdo išderintam amžių sandūros žmogui.

Nepraradęs tautinės sąžinės skaitytojas atgaivos ir pasipirties atrastų Vaižganto publicistikoje. Iš antrinių šaltinių tebepraib-

tomos jo minties ir dvasios skelvdros. O juk publicistikoje – visas Vaižgantas – ir rašytojas, ir Pilietis (pastarąjį žodį jis mėgo rašyti didžiąja raide). Jam ne gėda ir ne provincialu būti piliečiu, patriotu, lietuviu. Pilietis – „pragiedrulis“. Ir Piliečiai turi tiesti kelią Lietuvos nepriklausomybei. O abejonių, kaip tai padaryti, aibės: ar tartis su komunistais i Lietuvą atvedusiu Vincu Kap-suku, ar lietuvių delegacija turi dalyvauti lenkų universiteto atidaryme, ko gi gudai dedasi su lenkais? Kategoriskai tik teigiama, kad negali būti nepriklausomos Lietuvos be Vilniaus. Vaižgantas sielojosi ir pyko, kad partijų „saurizmas varžo gyve-nimo šakotumą“, bet padėjo partijoms kurtis, rengė jų pro-gramas. Vaižgantą-Pilietį labiau-

(Nukelta į 4 psl.)

Stasio Krasausko iliustracija Vaižganto „Dėdėms ir dėdienėms“

Vytautas Volertas

Abstrakcija

Stebėjau sėkmę. Švystelėjo ji, žiba. Ar il-gai tesės? Visada turėjau stumtis, spirtis, retkarčiais net vargingai knistis, kad plūduriuodamas išsilaikytų gyvenime. Nebuvau gerų laumių nužūrėtas, neišsirikau laimin-gos žmonos, todėl korėmės abu iš dienos dienos lyg uolomis laipiodami, vargdami ir džiaugdamiesi, kad randame vietelę kojomis atsispirti.

Bet šįkart švystelėjo ir žiba. Žiba sėkmė lyg vaškinė žvakė.

Ilgai ieškojome ramios, taikios vietelės, kurion pajęgtume įsisprauti. Ir suradome. Beveik visi kaimynai buvo mūsų amžiaus, draugiški, paslaugūs, vos pradėjė vaikų auginti. Ir mudu vakare glaudžiai susišnibždėjome, kad amžius jau verčia žvalgytis, kurį kambarelių namuose reikėtų skirti ateisiančiai mūsų šeimos kartai. Tik turėtume dar menką truputėlį uždelsti, visai menkutį, kol vieną kitą reikalėlių šalin pratinisime.

Nuo gatvės turėjau išmūryti du ar tris laiptelius, kad žmonai, kai ateis rimtas metas, būtų patogiau apsimušti kojas iki namelio durų prikilnoti. Šeštadienį rausiau pamatui griovelį, neatstebėdamas aplinkos palaima. Nors žemėlė buvo kieta, nors kastuvus džerskė į akmenis ir nelindo, o prie liežuvio galo dėl žemės kietumo spraudėsi, lipo piktai keiksmams, aplink, atrodė, vyravo didelė šventė ir aš tarsi laukiau, kada iš mano griovelio vargonai sugaus.

— Labas rytas! – išgirdau. Tai buvo ne vargonai, bet žmogaus balsas.
— Labas! – atsitiesiau. Gatvėje, vos ne ant mano kulnų, stovėjo apdriksęs automobilis ir šalimais stypčiojo aukštas, stambus vyras.
— Su paprastu kastuvu čia galima kepenis atsidaužyti, – mostelėjo ranka į mano prakrapštytą duobelę. – Turiu mechanizuotą kalną, bus kitoks darbas. Palauk, aš tuoj grįšiu.
Pasakė lyg senam pažįstamam, ant laukiančio automobilio sėdynės pirma užklojo savo apatinę dalį, tada įtraukė kojas ir nugirgždėjo. Mačiau, kad kryžgatvį kryptelėjo dešinėn ir dingo. Ten kėtojosi susipynę brūzgynai, viską slėpdami. Vėl pabandžiau kastuvą, bet kur tau! Iškrapščiau tik žiupnelį stambaus žvyro. Pažvelgiau į tą raizgyną, tikė-

nimas?

— Gal Ten jam atlygins.
— Ten? – dūrė pirštu žemyn. – Po minkš-ta žolele ramu, šilta ir sotu. Žemėje geriau kaip ant žemės.

Ambrasas nebuvo pesimistas. Mėgo pa-juokauti, truputį išgerti, o tada – padainuoti ir net pašokti. Juodai nukalbėdavo tik sve-timus vargus prisiminęs, o savo gyvenimu nežiunkundė. Tiesa, paniurdavo, jei žmoną žodeliu paliesdavo, tačiau Ambraso kalboje ji retai įsipindavo.

Ambrasas nebuvo vargšas. Jo šeimoje ligos nesimaišė, duonos užteko. Šiaip taip išsi-spraudęs iš aukštosios mokyklos, dirbo papras-tų inžinieriaus darba, nesvajėjo apie didžią ateitį, bet mėgo žmones ir truputėlį filosofijos. Namuose, atrodė, jam stigo šilumos, todėl dažnai užbėgdavo pas mane. Jei tuo laiku ką nors triūsdavau, šokdavo padėti ir pajuokau-davo:

— Ką tu su žvirblio raumenimis... Leisk man, aš pakelsiu!

Mano žmona dirbo vakarais ir į namus grįždavo tik truputėlį prieš vidurnaktį. Todėl žiemos metu su Ambrazu pratauškėdavom ne vieną valandą. Jis buvo atviras, nesilėpdamas viršun kilnodavo savo rūpestelius, bet mėg-davo šoktelėti ir iki padėbesų.

— Kaip tu gyvybę supranti? – yra klausęs mane.

— Kas auga, tas yra gyvas.
— Tai medžiai ir žolė yra gyvi.
— Be abejonės.
— Gyvybė yra didžiausias turtas pasaulyje. O mes žolė ir medį naikiname be jokio pasigailėjimo. Be to, nei žolė, nei medis nerodo jokio savisaugos instinkto. Nesutinku, kad tai būtų gyvybė. Manau, kad gyvybė yra tai, kas jaučia skausmą ir baimę.

— Iš kur žinai, kad medis nebijo?
— Nesigina. Kerti, pjauti, genėti, o jis ramiai tyli. Jei medis ir žolė yra gyvi, mes nusikalstame.

— Tokia pasaulio tvarka. Karvė, avis, stina taip pat yra nusikaltėlės, nes ēda žolę.
— Bjauri tvarka. Dėl jos mane drasko prieštaraujantios mintys. Žiūrėk, kurią nors dieną ieškau, bet nematau nei Dievo, nei dan-gaus, nei įdomybių įdomybės pragaro. Kai gyviai taip vienas kitą naikina, kur yra Dievas, kokia jo valia? Bet apsisuku ir užkliū-va kita nerami mintis. Po mirties turi būti kokie nors atsiskaitymai Vienas, žiūrėk, ir va-gia, ir meluoja, ir su moterimis be gėdos daužosi, tačiau nuo jo bėga visos ligos,

nelaimės, nesėkmės. Kai ateina laikas, traktė ir numiršta be skausmo. O mūsų Giedorius, o Kregždė? Tai ir šitie du paliegaliai vargdeniai kartu su paleistuviais be jokios buhalterijos žemėje vabalus šers? Negali būti! Vien dėl ištvirkėlių reikia Dievo, kad po mirties juos bi-zūnais pataršytų.

— Pavydi laimingiesiems? – užmetiau Ambrazui, nors slapčia ir aš pats jiems pavydėjau.

— Pavydui neturiu teisės. Jei būčiau do-ras, šventas, ne tik pavydėčiau, bet visiems ple-vėsoms apynasrius užmaučiau. O dabar... Pats matai, kad esu dvasios skarmalius. Nemoku gyventi, nemoku ir galvoti. Mintys veliasi, maištauja, ne ton pusėn veda, į kur protingieji rodo. Kad ir šį rytą... Einu į darbą, o tarp kojų pasivelia iš niekur atsiradęs kačiukas. Toks susibaiges, kad net žiūrėti baisu. Matyt, kas išmėtė pavežėjęs ir paliko nustipti. Padėjau jam gabalėlį savo suteptinio ir nuėjau. Tai ar šitaip elgtis? Turėjau paimti, bet žmona mane patį išvartytų. Ji namuose nemėgsta nei sve-timo žmogaus, nei gyvulėlio. Kai apie žmogų kalbam, dangų ir pragarą prisimenam, vis teisybės tikimės. O gyvuliai? Čia man viskas susivelia. Jei esi gyvulus, tau nėra nei dan-gaus, nei pragaro. Kaip su tuo, šiandien mano matytu, kačiuku ir kaip su tavo prisertu šunimi, kuris minkštai voliojasi, veterinoriaus apglostytas? Kodėl vienam vieniui, o kitam kitaip? Tai ir sakau: turi būti kačių, šunų ir visokių kitokių gyvulių dangus, kad atlygintų už vargą ir neteisybes. Jei skauda žmogui, skauda ir gyvulėliui.

— Tai gal ir medžiai turi dangų...
— Šaipykis, šaipykis! Jie yra kažkokie užprogramuoti robotai su pastoviu energijos kiekiu. Gyvybė – džiaugsmas ir skausmas. Ar gali iš cukraus išimti saldumą? Bejausmės gyvybės nėra.

— Tai sakai, pasileidėliai tau gimdo Dievą, kad egzistuoti teisybė, nes tau ji yra Dievo dalis. Kodėl ji turi egzistuoti? Kas sakė? Ar tai ne bailių ir nevykėlių paguoda? Drąsus išvaro vieną žmoną, išvaro antrą, vaikus paleidžia vėjų gaudyti ir gyvena be baimės. Aplinka? Jam vieni niekai. Šaiposi iš jos ir pažįsta – pagal tavo kalbas – tik viena gyvybės broža, džiaugsmą. Kadangi pasauly nėra teisybės, tokie išvengia skausmo. O tu teisybę visur kaišioji. Bailiai, kurie patys nedrįsta džiaugs-mo pasiimti, sėdi ir laukia, kad ji teisybė ateis.

— Mane ne tik pykinti, bet ir maišai. Gal iš tikrųjų teisybė išgalvota abstrakcija... Jos ne

tik stinga, bet ji gal net negali egzistuoti.

Laukdamį grįžtant iš darbo mano žmonos ir pasistatę ant stalo pora tuščių alaus buteliukų, įsipainiodavome panašiuose svars-tymuose. Esame net susiginčiję, net pykčio griebėsi. Ir vis dėl šiu, Ambrazą dominančių, temų. Tylėdavau ir neprieštaraudavau, kai jis patardavo, kaip užtaisyti stogę skylę, kad nelsėtų. Nuolankiai klausydavau, kai aiškindavo, kaip medžiui iškalti rūšio sienas. Bet ir aš norėjau būti filosofu, kad neatrodyčiau visiškai neišmanėliu, todėl pa-erzindavau Ambrazą ir kalbėdavau ne taip, kaip galvodavau. Juk reikėjo tęsti pokalbį.

Mano bendrovė nusprendė likviduoti toliau esantį skyrelį ir nusiuntė mane atlikti tą juoda darbą. Grįžau tik po dviejų savaitių ir nuste-bau, kad prie gatvės, šalia mūsų pašto dėžutės, degė lempa, kurios anksčiau nebuvo.

— Iš kur ta šviesa atsirado? – užsiuoliau žmoną.

— Ambrasas įrengė. Išvažiavai, o jis paslauga pasiūlė. Sakė, kažkur užtikęs beveik veltui parduodamus kompleksus. Stulpas, gob-tuvus, lempa, požeminiai laidai. Sutikau.

— Štai koks puikus vyras! – nusistebėjau.

— Puikus vyras... – žmona piktai sužvai-ravo, perkreipusi veidą. – Apgavikas! Nelauktas ir staigiai tartas jos išsi-reiškimas mano galvoje atvėrė tuštumą. Ten blykstelėjo štai kokia mintis: Ambrasas, man išvykus, bus šlaistęsis apie mano žmoną, štai kodėl ta šviesa atsirado... Tačiau laukiau, kada ji pati išsipasakos. Stengdamasis įtarimą paslėpti, teiravausi:

— Už darbą brangiai paėmė, todėl apgavikas?

— Kur tau! Už darbą atsisakė bet kokio atlyginimo.

— Tai kas užkliuvo? – jau buvau tikras, kad teisingai spėliojau.

— Tavo Ambraso jau nėra!

— Kaip tai? Juk nemirė!

— Pabėgo.

— Kaip pabėgo?

— Paprastai. Paliko žmoną, vaiką, įsiso-dino tokią senmergę, netoliese gyvenusią, ir išvažiavo.

— Negali būti! Ambrasas...

— Buvo.

— Ambrazai, Ambrazai...

Tuoju supratu savo kaltę. Jis, aišku, nu-sprendė, kad teisybė neegzistuoja, griebė džiaugsmą ir išdūmė. Net ir mechanizuota kalta, kurio dėka susipažinome, paliko kieme netvarkingai numestą.

Vytauto Didžiojo universitetas Kaune — Aplinkotyros ir informatikės fakultetai.

Edmundo Katino nuotrauka

Universitetas ir išeivija

JURGIS GIMBUTAS

Pabėgėlių gyvenimas 1944–1949 metais karo nualintoje Vokietijoje stovyklinėmis sąlygomis buvo skurdus. Dabar vadinama lietuvių išeivija susidarė kituose kontinentuose, o Vokietijoje liko labai mažai. Bet ir tais pokario vargo metais daug kas atlikta Vokietijoje buvusių Vytauto Didžiojo universiteto profesorų ir absolventų. Stovyklose tuoj pat sukurta lietuviška švietimo sistema, spauda, konferencijos. Daug kas baigė karo nutrauktas studijas universitetuose, parašė disertacijų, gavo mokslinius laipsnius. Skačiuojama, kad Austrijoje ir Vokietijoje atsidūrė apie 400 Lietuvos aukštųjų mokyklų personalo narių.

Žymus jų darbas buvo Pabaltijo universitetas (Baltic University), įkurtas kartu su latviais ir estais, veikęs Hamburg'e ir Pinneberg'e nuo 1946 metų iki 1949 m. rugsėjo 30 d. Jis subūrė dalį išblaškytų lietuvių studentų. Dėstė Vytauto Didžiojo universiteto profesorai: Vladimiras Stankevičius-Stanka (paskutinis Pabaltijo universiteto rektorius), Jonas

Puzinas (rektorius 1948 metais), docentas Vincas Maciūnas, docentas Vytautas Čepas, adj. profesorius Stepas Kairys, vyresnysis asistentas Steponas Stankus, profesorius Jurgis Čiurlys, profesorius Jonas Šimoliūnas. Čia suminėti akademiniai laipsniai ir pozicijos yra tie, kuriuos jie turėjo Lietuvoje. Universitetą globojo Didžiosios Britanijos okupacinė valdžia Vokietijoje. Iš viso nuo pradžios 1946 m. lapkričio 6 d. Pabaltijo universitete dirbo net 49 lietuvių profesoriai ar lektoriai. Latvių buvo 103, estų 41. Studentų skaičius iš pradžių buvo 1,155, vėliau krito iki 468. Lietuviai studentai sudarė 36% (vėliau tai nukrito iki 14%).

Kita mokslinė institucija, kurioje dėstė lietuvių ir kur buvo daug studentų, buvo UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) universitetas pabėgėliams Vokietijoje. Pradėjo veikti Muenchen'e 1946 metų sausio mėnesį. UNRRA globojo karo pabėgėlius iki 1947 m. birželio 30 d., kada tą darbą perėmė IRO (International Refugee Organization). Universiteto studentų registracija paskelbta 1945 m. rugpjūčio 1 d., o dėstymas pradėtas 1946 m. vasario 4 d. Patalpos gautos Deutsches Museum (Technikos muziejaus) rūmuose. Aštuoniuose fa-

kultuose pračioje buvo 2,756 įvairių tautų studentai, 178 dėstytojai. Buvo dėstoma vokiečių kalba, kai kas angliskai. Lietuvių studentų iš pradžių buvo 696. Tik ukrainiečių buvo daugiau. Dėstė lietuviai: Adolfas Damušis, Juozas Gabrys, Steponas Kolupaila, Jonas Kovalskis, Jonas Kuodis, Vytautas Žemkalnis, Jurgis Gimbutas. Jie visi — buvę Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojai, daugiausia profesoriai. Dar pagelbėjo nauji asistentai Bronė Lukšaitė ir Jonas Puišis. Universitetas baigė savo egzistenciją 1948 metų vasarą, daugumai studentų bei dėstytojų pakilus emigracijai į kitus kontinentus. UNRRA universiteto suteikti pažymėjimai studentams buvo užskaityti kituose Vokietijos universitetuose, tad laikas neprarastas. Tebeveikiantis Vasario 16 gimnazijos, įkurtos Diepholz'e, dabar Huettenfeld'e, buvo tik du mokytojai iš Vytauto Didžiojo universiteto personalo: docentas Jonas Grinius ir docentas Antanas Rukša.

Daugumai persikėlus į Jungtines Amerikos Valstybes, vienas reikšmingiausių pasiekimų išeivijos akademinėje veikloje buvo Lituanistikos institutas, atkurtas Čikagoje 1951 m. vasario 17 d., pirmininkaujant medicinos daktarui docentui Antanui Gylui. Lituanistikos instituto tikslai buvo nubrėžti tokie: tirti ir skelbti lituanistinius mokslus, kvieisti suvažiavimus, leisti atitinkamas knygas. Organizacinę komisiją sudarė profesoriai Petras Jonikas, Domas Krivickas ir Vladas Viliamas. Narių branduolį pakviesti 26 buvę Vytauto Didžiojo universiteto profesoriai ar asistentai, išskyrus du. Instituto pirmininkai buvo profesoriai ar buvę dėstytojai Petras Jonikas (1954–1963), Jonas Balys (1963–1967), Aleksandras Plateris (1967–1969), Vincas Maciūnas (1969–1972), Jurgis Gimbutas (1972–1978). Po jų ejo jau išeivijoje baigę studijas, Amerikos universitetų profesoriai Rimvydas Šilbajoris ir Bronius Vaškelis. Lituanistikos institutas išleido keturis toms *Lituanistikos darbų* ir devynis toms *Suvažiavimų darbų*. Suvažiavimai vykdavo atviri lietuvių visuomenei su paskaitomis lietuvių kalba.

Nuo 1922 metų Lietuvoje veikusi Lietuvių katalikų mokslų akademija buvo atkurta Romoje 1954 m. kovo 30 d. Iniciatoriai buvo vyskupas Vincentas Padoškis (buvęs Vytauto Didžiojo universiteto docentas), dr. Stasys Bačkis ir profesorius kun. Antanas Liūma (ilgametis akademijos pirmininkas ir jos leidinių redaktorius). Valdyboje dar dirbo profesorius Zenonas Ivinskis ir dėstytojas prelatas Ladas Tulaba. LKMA išleido dvyliką suvažiavimų darbų tomų ir *Metraščių* penkis toms. Tasai

Judita Vaičiūnaitė

VYTIS

Lekia heraldinis raitelis,
baltas šarvuotas raitelis,
antkapių raitelis,
antspaudų raitelis —
Žalgirio vėjas
pučiant į veidą jaučiu,
per šimtmečius dar neatvėsusius,
liepsną tėvynės laužų dar jaučiu,
gedulingą ir aitrią:
vėliavų audekla —
Žalgirio kraujas,
lagerių kraujas
vilnija vėjuose —
pralekia švytintis Vytis virš Vilniaus,
pasagos išskelia žiežirbas,
žybteli saulėj sužvilgęs
jo kalavijas,
jo skydas su kryžium —
už laisvę kariauja
tas sidabrinis karys,
tas prosenių viltį pagerbęs
raitelis —
senas Traidenio, Algirdo, Vytauto
herbas.

1989

VARPAS

Vilniaus lange kiekvienam
išižiebia po žvakę,
miestas lyg maro metu,
bet gelmėj neužakę
jo užverstį šuliniai,
jo šaltiniai po grindiniu,
upės tamsoj susilieja po žemėm ir spindį,
tirpstant vėlyvam supurvintam sniegiui,
toks grynas
Katedros varpas
ir varpas šventosios Kotrynos —
nors surūdijęs išniekintam bokšte,
jis gaudžia,
širyt išgirsk jį,
pavasario aukštas dangau...

1988

BASANA VIČIUI IR KITIEMS

Jums, lyg Čiurlionio karaliams
laikiusiems rankose Lietuvą,
gobusiems varganą liūdą
per pūgą, per vėtrą, per lietu,
Jums šita strofą skiriu
vietoj tulpių puokštėlės viduržiemi,
Jūsų kapams tamsoje —
Jūsų žvilgsnio šviesa iš visur
sklinda su meile į mus,
ir Lietuvą kėlusios rankos

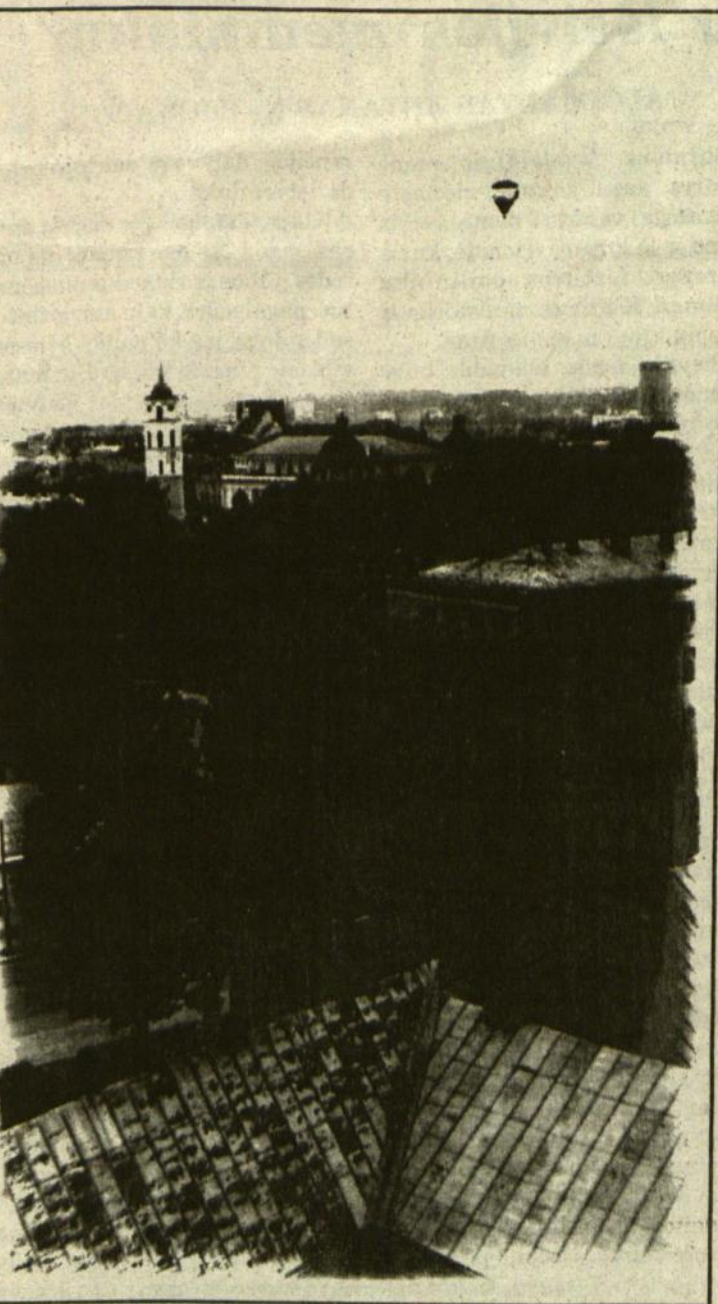
Metraščių buvo neperiodinis, skelbė ilgesnes studijas. Išleido nemažai mokslinių monografijų bei biografių. Vytauto Didžiojo universiteto teologijos licenciatas kun. Paulius Jatulis paruošė spaudai penkis toms Lietuvos istorijos šaltinių iš Vatikano archyvų. Dabar LKMA tęsia veiklą Lietuvoje.

Iki šiol plačiai naudojama *Lietuvių enciklopedija*, išleista Juozo Kapočiaus Boston'e (1953–1985, 37 tomai), buvo redaguota ir daugiausia parašyta buvusių Vytauto Didžiojo universiteto profesorų bei dėstytojų. Redagavo: Vaclovas Biržiška, Jonas Puzinas, Pranas Čepėnas, Juozas Girnius, Simas Sužiedėlis ir Jurgis Gimbutas (Papildymų tomą 1985 metais).

Daug buvusių universiteto personalo narių narių veikė išeivijos politinėse ir visuomeninėse organizacijose. Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komitete (VLIK) dirbo profesoriai Steponas

Kairys (Vasario 16-osios akto signataras), Juozas Ambrazėvičius-Brazaitis, buvę. Laikinosios vyriausybės (1941 metų) ministrai docentai Adolfas Damušis, Mečys Mackevičius, Stasys Žakevičius-Žymantas. Būtų per daug minėti pavardės visų, veikusių lietuvių Bendruomenėje, Amerikos lietuvių taryboje, politinėse partijose, profesinėse gydytojų, architektų, inžinierių, mokytojų, žurnalistų, labdarybės organizacijose.

Tačiau verta paminėti iškiluosius profesionalus, kuriuos išugdė Vytauto Didžiojo universitetas Lietuvoje. Ne visiems pavyko įsidarbinti savo profesijose, bet daug kas nugalėjo visokias kliūtis ir sėkmingai dirbo amerikiečių firmose ar individualiai. Keli Vytauto Didžiojo universiteto profesoriai dėstė universitetuose ar kolegijose: Balys, Čiurlys, Jonikas, Jurskis, Gabrys, Kolupaila, Masaitis, Salys, Daugirdaitė-Sruogienė. Kanadoje profe-

„Bundantis Vilnius“

Vilniaus Kelero nuotrauka

vėl mus apglėbia,
ledonešiui gaudžiant
ant ūkanų kranto.

1988

ŠVELNŲ PIETRYČIŲ VĖJAI

Švelnūs pietryčių vėjai
i viduramžių mūrus:
kalkakmenius ir marmurus,
vėjai ties rūsio anga.

Švelnūs pietryčių vėjai,
vėl jų vilnėjimas grynas,
tamsios langų kiaurymės:
kiaurai šviesos banga.

Švelnūs pietryčių vėjai
virš apleistų vienuolynų,
vėl kas sekundę plonyn
sniego skaidri banga.

Švelnūs pietryčių vėjai,
pulsas gluosnių žievėj...

1988

Vytauto Didžiojo universitetas Kaune — Humanitarinių mokslų, socialinių mokslų ir Menų fakultetai.

Edmundo Katino nuotrauka

Mūsų temą iliustruoja daugybė atsiminimų bei biografinių knygų, išleistų JAV. Dvi knygos išleistos apie Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakulteto profesorius Steponą Kolupailą (parašė Gimbutas ir Danyš) ir Joną Šimoliūną (parašė Gimbutas). Naujausioji tokių atsiminimų knyga yra Vytauto Didžiojo universiteto asistento inžinieriaus Jono Vasio-Vasiliausko, išleista Kaune 1996 metais (apie studijas nuo 1936 metų). *Lietuvių enciklopedijoje* yra nemaža medžiagos apie Lietuvos aukštąsias mokyklas ir jų profesorius. 1972 metais Čikagoje išleistas stambus veikalas *Lietuvos universitetas*, kurį redagavo istorikas docentas Pranas Čepėnas ir iš dalies profesorius inžinierius Stasys Dirmantas. Išvada: Lietuvos universitetų, ypač Vytauto Didžiojo universiteto personalas ir jų absolventai sudarė lietuvių išeivijos elitą. Deja, jų eilės sparčiai retėja.

Ar išgrįsime tiltą tarp Lietuvos ir išeivijos menininkų?

ALGIMANTAS ANTANAS NAUJOKAITIS

Vilniaus Šiuolaikinio meno centre nuo sausio mėnesio vidurio iki vasario 9 dienos veikia Septintoji knygos trienalė, kurią surengė Lietuvos dailininkų sąjunga, Kultūros ministerija ir Šiuolaikinio meno centras.

Knygos meno trienalės buvo pradėtos rengti dar sovietmečiu — nuo 1981 metų. Kaip ir anksčiau, taip ir šiomet joje dalyvavo beveik keturiasdešimt Lietuvos, Latvijos ir Estijos dailininkų. Be pagrindinės knygų iliustracijų ekspozicijos veikė ir retrospektyvinė parodos dalis — Stasio Krasausko, Rimtauto Gibavičiaus, Vytauto Valiaus ir kitų dailininkų septintajame — aštuntajame dešimtmetyje išleistų poezijos knygų iliustracijos. Atskiras, bet su trienalės susijęs renginys — Algirdo Steponavičiaus iliustracijų paroda galerijoje „Akademija“. Šie dailininkai, atsisakę tuomet primygtinai persamo „socialistinio realizmo“ normų, pažodinio literatūros kūrinių iliustravimo, ėmė laisviau interpretuoti knygos turinį, naudoti individualias plastines išraiškas priemones. Lietuvos knygų menininkai tais laikais pelnė palankius įvertinimus tarptautinėse parodose.

Bet laikas eina, juda į priekį, menininkams keldamas naujus reikalavimus. Deja, parodoje apžvelgus tiek mūsų, tiek Latvijos ir Estijos dailininkų trienalės pateiktas knygas iliustracijas, pasijunti tarsi gražių, bet savo laikotarpi atgyvenusių senųjų muziejų. Tiesa, lankytojų dėmesi patraukė kelių jaunėsnės kartos iliustratorių darbais: poetiškais gamtos įvaizdžiais, neužkoduotais simboliais pasižymintys Romo Oranto, modernistiniai išėjimais įdumūs Sauliaus Chlebinsko, dar vieno kito dailininko iliustracijos. Bet bendras šios didelės parodos įspūdis — blankus.

Tai pripažino ir trienalės atidarymo dieną įvykusioje spaudos konferencijoje kalbėję ir i žurnalistų klausimus atsakę menotyrininkai, Dailininkų sąjungos, knygų leidyklos atstovai. Bene taikliausi buvo dailininko Arvydo Každailio žodžiai: kad šioje trienalėje pasireiškia sovietmečiu suformuota praeitis. Šiai minčiai pritarė ir kai kurie kiti spaudos konfe-

rencijoje dalyvavę dailininkai ir dailėtyrininkai.

Klausydamasis šių žodžių, žiūrėdamas į čia pat kabančius parodos pilkus ir vienodus eksponatus, pagalvojau: kaip atšviežintų, sudomintų, įneštų naujos šviesos, gilesnio supratimo, kad ir mano daug kartų vartytos išeivijos lietuvių dailininko Prano Lapės iliustracijos 1984 metais Čikagoje išleistai Algimanto Mackaus poezijos knygai *Augintinių žemė*. Deja, kaip ir praėjusių metų tapybos trienalėje, taip ir šioje nebuvo nė vieno užsienyje gyvenančio lietuvių dailininko darbu. Tad pasinaudodamas žurnalisto teise, spaudos konferencijoje paklausiau parodos rengėjų, kodėl nuo dalyvavimo trienalėse, kitose reikšmingesnėse parodose atsi-
ribojama nuo svetur gyvenančių ir kuriančių lietuvių dailininkų. Parodos kuratorės Erikos Grigoričienės atsakymas buvo trumpas ir kategoriškas: kvietėme tik tuos dailininkus, kurie gyvena Lietuvoje, na, ir Baltijos regione. Tarsi Amerikoje, Kanadoje, Vokietijoje, Australijoje, kitose šalyse priverstinai atsidūrę lietuvių mums būtų svetimi, visai ne mūsų tautos, o kitų šalių žmonės.

Čia prisiminiau irgi ne savo noru iš Lietuvos pasitraukusio poeto ir kinematografo Jono Mekso žodžius iš jo „Laiškų iš niekur“ (neseniai rašytų į Lietuvą *Valstiečių laikraščiu*): „Yra labai toks įdomus reiškinys pas lietuvius. Jeigu, sakysim, koks prancūzas ar vokiečių atvažiavo į Ameriką ir dirbs New York'e, o ne Paryžiuje ar Berlyne — tai kad ir kiek praeitų jau metų prancūzai juos visados vadins prancūzais ir vokiečiai visados juos vadins vokiečiais. Bet jeigu jau koks lietuvis, sakysim, Zapkus ar Mačiūnas — tai Lietuvoje jau rašys, kad jie yra Amerikos menininkai, amerikiečiai. Labai įdomus reiškinys, kai pagalvoji. Mažosios tautos daug greičiau atsisako savo vaikų: jos tokios egoistiškos. Jeigu ir mėnesius išvažiuosi, iš pavydo ar pyktio jie tavęs išsižadės. Užnot didžiūdamosi, kad Jurgis Mačiūnas yra, buvo ir bus lietuvis, Lietuvos spauda paprastai rašo, kad jis yra „lietuvių kilmės“... Tą patį esu skaitęs daug kartų apie save. Lietuva atiduoda Jurgį ir Zapkų, ir mane, ir daug kitų Amerikai —

ir kitiems kraštams — už dyką. Labai labai blogas biznis, pasakyčiau... Bet lietuvis pasiliks lietuviu, kur jis bebūtų, Lietuvoje ar pasaulyje“.

Parodos spaudos konferencijoje diskutuojant tą skaudžią temą, paaiškėjo, kad ir tarp Lietuvoje gyvenančių dailininkų bei menotyrininkų yra ir tokių, kurie neišsivadą savo kolegų tautiečių, gyvenančių ir kuriančių svetur. Menotyros daktarė Ingrida Korsakaitė priminė, kad žinomo dailininko, dabar jau Nacionalinės premijos laureato Vytauto Valiaus iniciatyva ir pastangomis į 1990 metais, jau Atgimimo laikais, vykusią knygos meno trienalę buvo pakviesti JAV gyvenantys lietuvių dailininkai, o jų ekspozicija buvo taip sukomponuota, kad atrodė kaip tiltas, jungiantis Lietuvoje ir užsienyje kuriančius mūsų menininkus. Ši paroda, šis „tiltas“ sukėlė didelį lankytojų susidomėjimą, pagyvino ir atšviežino visą parodą. Ingrida Korsakaitė prisiminė dar kitą — Vydūno 125 metų jubiliejui skirtą ekslibrių parodą, į kurią taipgi buvo pakviesta nemaža grupė JAV gyvenančių mūsų dailininkų. Ta paroda sėkmingai vyko ne tik Vilniuje, bet ir Šilutėje, o vėliau, JAV Lietuvių Bendruomenės padedant ir remiant, buvo perkelta į Čikagą. Bet vėlgi tai buvo padaryta ne tiek Dailininkų sąjungos, Kultūros ministerijos, kiek to paties Vytauto Valiaus, kai kurių kitų dailininkų iniciatyva.

Menotyrininkė Ingrida Korsakaitė toje pačioje spaudos konferencijoje pripažino, kad Amerikos lietuvių bendruomenė turi daug gabių ir talentingų dailininkų, knygų iliustratorių bei apipavidalintojų, kurie gali praturtinti mūsų parodas. Greta Prano Lapės, ji paminėjo Vytautą O. Virkau, Henrietą Vepštienę ir kitus. Ji taip pat pažymėjo, išskyrė įdomiai ir išraiškingai apipavidalinamas Algimanto Mackaus knygų leidimo fondo leidžiamas knygas. Kodėl gi tų knygų meistrus nebuvo galima pakviesti į šią trienalę, tuo labiau, kad ji skirta pirmosios lietuviškos knygos 450 metų sukaktiui paminėti, o tai yra bendras Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstybių lietuvių projektas?

Dar vykstant šiai knygos meno trienalė, atsakyti į šį klausimą paprasčiau Lietuvos Dailininkų sąjungos pirmininką Gvidą Raudonį. Jam dar priminiau, kad Rašytojų sąjunga jau seniai ištrinė la nelemta, geležinės uždangos laikų ribą, užsieniuose gyvenančius lietuvių rašytojus laiko savo plunksnos broliais, prima į Rašytojų sąjungos narius, vienodomis teisėmis leidžia jų knygas, kviečiasi pas save, ruošia jų jubiliejinis minėjimus, Rašytojų klube pristato jų naujas knygas. Tad kodėl Dailininkų sąjunga atsižada savo kolegų tautiečių?

Dailininkų sąjungos pirmininkas Gvidas Raudonis pripažino, kad tai tikrai negeras, „pražiūrėtas“ (pražiūpsotas) dalykas, kad sąjungos vadovybė apie tai, Raudoniaus žodžiais tariant, mažai galvojo ir darė. Jis pripažino, kad priešingai Rašytojų sąjungai, jų įstatai išeivijos dailininkus numato priimti tik „garbės nariais“, nesuteikdami jiems tikrųjų teisių. Gvidas Raudonis netgi pasakė, kad kai kurie JAV gyvenantys lietuvių dailininkai (Urbutis, Šurkus — vardu, deja, neprisimenu) teiravosi, pageidavo tapti Lietuvos dailininkų sąjungos nariais. Deja, deja... jie liko už durų. Taigi durys užtrenktos ir į sąjungą, ir į parodas. O jose, kaip matėme

Vytauto Didžiojo universiteto Kaune centriniai rūmai, dešinėje — Vytauto Didžiojo universiteto didžioji salė. Nuotrauka daryta 1989 metų Vasario

šešioliką dieną, po Laisvės paminklo Kaune atidengimo.

Alvydo Vaitkevičiaus nuotrauka

Septintoje knygos meno trienalėje, pučia seni vėjai, trūksta naujų, gaivesnių, šviežesnių...

Vis dėlto Dailininkų sąjungos pirmininkas Gvidas Raudonis pažadėjo, kad, jo žodžiais, šią neteisę bus pasistengta atitaisyti. Telioka ištesėti ir neuždelsti. Pažiūrėsim, kai dugną dėsim...

Pagerbkime rašytoją...

(Atkelta iš 2 psl.)

siai skaudino inteligentijos laikysena. Kodėl toks vienašališkas mokslas, kodėl inteligentija taip greitai buržuazėja, ypač valdininkai tampa „futliaru“, t.y. „makštims“? Atlapaširdis Vaiz-

gantis šaukte šaukė: nepalikime valstybės „makštims“. Mums, Piliečiams, turi viskas rūpėti, mums ne vis tiek pat, kaip tvarkomas švietimas, transportas, net elektros kainos.

Piliečius, o ne „makščių“ valdomą valstybę ir jos visuo-

menę Vaizgantas kvietė saugotis „įdavių epidemijos“. Kitos užkrečiamos ligos įveikiamos, reiktų pasistengti įveikti ir šnipinėjimo, iskundimo epidemiją. Iš Rusijos imperijos paveldėtas stiprus „mechanizmas“. „Tam reikalui sunaudota net mokykla. [...] Šeimininkė įdoda savo kvartirantą [...] Kaimynai, daugiausia moters, pavirto nemokamais žandais [...] Vaikai, ir tie įdavinėja žydus“. Kodėl prarandamas paprastas žmogishkumas ir padorumas? Kas išėda žmonių, net šviesuomenės, protus ir širdis? Vaizgantui atrodė, kad abejingumas, visuomenės abejingumas, maitinantis instinktus ir padedantis keroti „makštims“, „įmakštėjimas“. Ar tai tik pirmosios Nepriklausomos Lietuvos situacija? O gal situacija kartojasi? Ir, matyt, kartojasi tada, kai Piliečiai „ražosi“, „žiovauja“ ar aimanuoja, kad „visi jų reikalai sustoję, lyg ir juos Šiaurės vėjas būtų sukaustęs surakinęs“. O juk yra Cyrulys „Perkentėm ilgą, smarkią žiemą. Perleidėm ūmo Pavasario polaidį. Iš Gamtos laukiame Vasaros“ (*Pragied-ruliai*, V, 1969, p. 48). O iš Piliečių?

Danguolė Jurgutienė Detroito Meno institute

JANINA UDRIENĖ

Šiais metais Michigan'o „Water Color Society“ švenčia 50 metų jubiliejų. Pažymėti šią ypatingą sukaktį, buvo organizuojama speciali paroda. Iš beveik 700 norėjusių patekti, atrinkta 50 paveikslų, jų tarpe ir dailininkės Danguolės Jurgutienės mišrios technikos paveikslas „Anapus visko“.

Paveikslus įvertino ir atrinko parodai Detroit'o Meno muziejaus direktorius Samuel Sachs II, grafikos meno kuratorė Ellen Sharp ir modernaus meno kuratorė Mary Ann Wilkinson. Atidarymas su vaišėmis vyko garsoje Diego Rivera freskų salėje. Sveikinimo žodžius tarė muziejaus direktorius ir „Water Color Society“ pirmininkas Wayne State Universiteto meno dekanas Stanley Rosenthal. Atidarymo proga, sausio 19 dieną, parodą apžiūrėjo daugiau kaip 1,000 meno mėgėjų, jų tarpe gausus būrys Detroito lietuvių.

Užmezgus pokalbį, Danguolė Jurgutienė drauge su jos artimaisiais džiaugėsi, kad juri komisija atkreipė dėmesį į jos kūrybą. Parinkto paveikslas kom-

pozicija, kaip kiekvieno abstraktaus kūrinių, galima interpretuoti įvairiai — vieni daugiau išvelgia spalvų niuansus, kiti formas ir bendrą nuotaiką. Tačiau paveikslas tematiką dailininkė pati taikliai ir vaizdžiai apibūdina šitaip: „Anapus visko“ ir apskritai „Odisejos“ tematika įkvėpta Lietuvos išsilaisvinimo. Tai mano jausmų ir minčių išraiška, stebint tautos kelionę į laisvę — nelengvą, vingiuotą, didvyrišką, ūkanotą, kaip senovės Odisejaus. Paveiksle daug judesio, įtampos, mistikos, žemės ir erdvių užuominų, suabstraktintų formų, elementarių simbolių — apskritimas, spirālė, sraigės, kurie nuo senovės religijoje ir mene reiškia amžinybę, ieškojimą, siekimą. Galvoju, kad mes visi irgi ieškome, keliaujame vingiuotais, mįslingais keliais, iriamės nepažymėtoms vandenimis, ieškome savo uosto kažkur tarp kasdienybės ir idealo. Savo kūryba norėčiau žiūrovą suintriguoti, paliesti fantaziją, kad žvelgtų į kūrinių minties ir jausmų akimis.“ Tai dailininkės vidinės sielos išraiška, priduodanti dvasinės prasmės meno kūriniui.

Dailininkė daug metų dalyvau-

ja išeivijos metinėse parodose Vasario 16-osios proga Jaunimo centre, Čikagoje, ir Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, Illinois. Individualias parodas turėjusi Detroito, Čikagoje ir Toronte. Dar dažniau savo kūrybą rodo amerikiečių tarpe. Dalyvavusi netoli šimto grupinių parodų. Jos kūryba dažnai eksponuojama Michigano'o galerijose. Kaip gera mišrios technikos dailininkė, įtraukta į spalvotą meno knygą *Artistic Touch* — 65 iškilūs menininkai, jų idėjos ir technika — ir *Artistic Touch 2*, išleistoje 1996 metų gale. Dailininkė daug darbo ir įžvalgumo sukaupia į savo meną. Tad ir malonu, kad jos kūrybinės pastangos tapo pastebėtos profesiška pasiruošusių, gabių žmonių. Detroit'o meno muziejuje lankėmės daug kartų, bet pirmą kartą matėme ten lietuvių dailininkės paveikslą. Garbė Danguolei Šeputaitei-Jurgutienei, o džiaugsmas jos kūrybiniais pasiekimais Detroito lietuvių visuomenė.

Paroda vyksta Detroit'o Meno institute, modernaus meno skyriuje, „Knight“ galerijoje iki kovo 9 dienos. Po to, daugiau kaip metus kelias per penkis Michigano meno muziejus: Port Huron Museum, Denos Museum — Traverse City, Muskegon Museum of Art, Art Museum of Battle Creek ir Holland Area Museum.

Dailininkė Danguolė Jurgutienė parodoje prie dviejų savo paveikslų iš „Odisejos“ ciklo.

Danguolė Jurgutienė

„Anapus visko“
Mišri technika